

УДК 378.091.212.7

ФОРМУВАННЯ ІНІЦІАТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ МОЛОДШИХ КУРСІВ У НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Харченко Людмила Павлівна
м.Луганськ

У статті обґрунтовано актуальність проблеми формування ініціативності студентів молодших курсів, розкрито сутність поняття «ініціатива», її зв'язок з вольовими якості особистості. Вольові дії діляться на прості (носять одноактний характер: мета – виконання) і складні (являють собою складний психологічний акт, де між метою і виконанням як проміжної ланки виступає міркування – діяти або утриматися від дії, в якому напрямку і якими засобами). Самонавчання і організована навчально-пізнавальна діяльність є умовою формування ініціативності. Ініціативність по-різному проявляється в різних сферах і видах діяльності (пізнавальної, ігрової, трудової, художньо-творчої тощо). Проаналізовано модель ініціативності, що складається з компонентів: мотиваційно-ціннісного, когнітивного, емоційно-вольового, діяльнісного.

Ключові слова: компетентність, вольові якості, рівні розвитку ініціативності.

Успішність кардинальних змін, що відбуваються у всіх сферах соціокультурної дійсності, значною мірою залежить від вчасної та оптимальної включеності людини в перетворювальну діяльність. Сьогодні, в умовах модернізації освіти, як ніколи,

необхідний фахівець, здатний до самостійного та нестандартного вирішення професійних завдань, активний та ініціативний.

Подібний підхід до підготовки спеціаліста орієнтує практиків на формування та розвиток такої особистісної характеристики, як ініціативність, яка могла б служити показником професійного становлення, прагнення особистості до активної, творчої діяльності.

Особливо гостро стоїть завдання формування ініціативності студентів молодших курсів, яке на практиці представлене як не масове явище. Не завжди активно, свідомо бере участь студент в житті свого колективу, не завжди спостерігається потреба у придбанні знань, а також у самоосвіті, саморегуляції, висування і реалізації новаторських ідей і пропозицій. Це пов'язано з відсутністю реальних механізмів включення студентів молодших курсів в активну і самостійну діяльність, орієнтовану на розкриття творчого потенціалу. Тому метою нашої статті є – формування ініціативності студентів молодших курсів у навчально-пізнавальній діяльності.

Проблема формування ініціативності студентів ВНЗ вивчається ученими: О. Абдуліною, Е. Ануфрієвою, Л. Бородіною, М. Вайсфельдом, С. Гапоною, А. Єршовою, О. Крюковою, А. Лопатіною, Ю. Міславським, Е. Пряжніковою, В. Серіковою та

ін.

Сучасна психолого-педагогічна література дає два визначення категорії «ініціативність», які можуть конкурувати між собою: ініціативність як психічний імпульс до нових кроків, до дій-відхилень і ініціативність як творчість нових ідей. М. Вайсфельд вважає, що «...людина, позбавлена ініціативи, ...порівняно невелика, що перебуває в її розпорядженні сферою зовнішнього фізичного світу, невеликою кількістю матеріалу» [1], а це, у свою чергу, обмежує людську діяльність взагалі, і її вплив на перетворення навколишнього світу, зокрема.

Не секрет, що ініціатива співвідноситься з інтелектуальним розвитком. Інтелект проявляється в здатності постановки мети. У багатьох випадках повинна бути поставлена мета, щоб ініціативний імпульс не сліпо штовхав на дію, а мав певний напрямок; у людини має бути уявлення про той або інший крок, щоб ініціатива спонукала нас зробити його. Таким чином, ініціатива, щоб бути дієвою, повинна бути цілеспрямованою, не імпульсивною у своєму прояві, а усвідомленою.

Величезну роль в ініціативності, крім інтелектуальних даних, грають багатство уяви, вміння побачити перспективи, здатність народжувати ідеї. Для людини характерні виборчі вчинки і дії, навмисно спрямовані на досягнення певної мети, незважаючи ні на які перешкоди. Такі розумні дії щодо втілення думок і почуттів забезпечує воля.

Вольові дії діляться на прості (носять одноактний характер: мета – виконання) і складні (являють собою складний психологічний акт, де між метою і виконанням як проміжної ланки виступає міркування – діяти або утриматися від дії, в якому напрямку і якими засобами). Воля передбачає здатність регулювати свою поведінку на підставі спільних принципів, переконань, ідей, тому вимагає самоконтролю, вміння керувати собою і панувати над своїми бажаннями.

Таким чином, вольова дія – свідомо, цілеспрямована дія, за допомогою якої людина планово здійснює поставлену перед нею мету, підпорядковуючи свої імпульси свідомому контролю і змінюючи навколишню дійсність у відповідності зі своїм задумом.

Тому ініціативність нерідко бачиться як найважливіша вольова властивість людини, багато в чому залежить від світогляду. Всі вольові властивості формуються і розвиваються в процесі діяльності – ігровій, навчальній, трудовій. Неодмінною умовою для виховання волі, а отже, й ініціативності є формування морального світогляду, засвоєння принципів моралі, розвиток громадських почуттів, обов'язку і відповідальності.

Для формування ініціативності необхідно виховання волі: поставити перед людиною благородні цілі, прищепити їй здатність керувати собою. Потрібно створювати такі умови, при яких учні самостійно ставили перед собою цілі і впевнено брали б на себе відповідальність. При цьому не слід забувати про такі фактори, як громадську думку, роль колективу, здатного стати міцною опорою у виховній роботі. Функціональна значимість колективних відносин полягає в наступному:

1) колектив є зовнішнім стимулятором активності учня, що проявляється у вигляді громадської думки, прямих і непрямих вимог колективу і т. п.;

2) завдання колективу, його інтереси, ідеали і т.п. можуть виступати в якості мотивів вольової активності учня, коли діяльність виповнюється заради колективу;

3) колектив може також сприяти самостимуляцію учнями своєї активності. У цих випадках він спонукає себе, наприклад, уявити те, як колектив поставиться до того чи іншого його вчинку, які наслідки його чекають при невиконанні вимог колективу, яке місце займе в колективі, якщо виявить високу активність.

Головна властивість вольової активності – ініціативність – являє собою вміння працювати творчо. Ознаками цієї властивості є:

- творчий підхід, вигадка, прагнення до раціоналізації;
- участь у здійсненні розумного нововведення, доброго

починання, яке витікає від інших;

- активна підтримка колективу в реалізації намічених планів;

- прагнення проявити ініціативу в незвичній обстановці. Кожна вольова властивість визначається за трьома параметрами (такий підхід полегшує завдання цілеспрямованого та планомірного формування ініціативності):

1) широта вольової властивості визначається кількістю видів діяльності, в яких вона чітко проявляється;

2) сила вольової властивості характеризується ступенем порушення вольових зусиль, спрямованих на подолання перешкод;

3) стійкість вольової властивості – це сталість проявів вольових зусиль в однотипних ситуаціях [2].

Воля – не вроджене явище, вона формується в процесі всього життя людини.

Ініціатива нерозривно пов'язана з творчістю, творчою енергією. Ініціативна людина не боїться творчого ризику.

У зв'язку із зростанням самосвідомості можливості розвитку якостей особистості студентів молодших курсів, зокрема ініціативності, зростають. Важливо підвести студентів до необхідності розуміння своїх особливостей, що впливають на їх прагнення до розвитку в себе важливих соціальних властивостей.

Ініціативність – це не тільки бажання виразити себе, але і презентація особистості в соціально-психологічному, міжособистісному просторі. Ініціативність – здійснювана за власним спонуканням суб'єкта форма активності, що включає сміливість у висловленні своєї думки, рішучість у виробленні конкретних пропозицій і готовність їх здійснити, вміння розміряти свої можливості з масштабом вирішуваних проблем, бачити шляхи вирішення завдань, що стоять перед суспільством, колективом. Тому не випадково формування ініціативності, зокрема студентів молодших курсів, є однією з найважливіших проблем морального виховання особистості.

Будучи проявом особистого інтересу і творчого відношення до діяльності, ініціативність виступає як причина початку і розгортання діяльності. Важливими для цього є умови розвитку ініціативності: позитивне ставлення учнів до ініціативності та ініціативним проявам, установка на прояв цієї якості, володіння способами організації ініціативної поведінки.

Доцільно говорити про ініціативну поведінку, в основі якої лежать суспільно значущі, егоїстичні або інші мотиви, коли дія відбувається на рівні раціональної поведінки (необхідні вольові зусилля, примус, моральний стимул для вчинення дії).

Ініціативність по-різному проявляється в різних сферах і видах діяльності (пізнавальної, ігрової, трудової, художньо-творчої тощо). У навчально-пізнавальній діяльності вона стимулює процес пізнання, суттєвим чином впливає на її усвідомленість і розвиває необхідні для даної діяльності властивості суб'єкта: цілеспрямованість, самостійність, відповідальність, наполегливість і т. п. Пізнавальна самостійність – якість, пов'язана з готовністю своїми силами просуватися в оволодінні знаннями. Психологія і педагогіка доводять, що пізнавальна самостійність є якість особистості, властивість продуктивної діяльності і фундамент саморозвитку, а також форма поведінки.

Однією з вікових особливостей студента молодших курсів є досягнення їм певної міри самостійності. Специфіка юнацької самосвідомості робить можливим формування самостійності (ініціативності) особистості в такій мірі, яка забезпечує усвідомлення нею своєї здатності до саморозвитку, породжує нове ставлення особистості до себе, своєї діяльності, спонукає її до саморозвитку і самонавчання.

Самонавчання дозволяє виявити ініціативність, оскільки студент молодших курсів вчить себе тому, що лежить за межами його навчальної діяльності, для здійснення особистісного зростання використовує свій власний потенціал. Самонавчання, народжуючись з самостійності як якості особистості і представляючи собою її вищий рівень в навчально-пізнавальній ді-

яльності, виступає одним з важливих параметрів прагнення до розвитку особистості своєї творчої активності.

Ініціативність як стійка і в той же час динамічна якість особистості забезпечує здатність продовжувати пізнавальну діяльність за межами заданої ситуації. Умовами розвитку творчої активності є домінування активного пізнавального інтересу у мотиваційній структурі особистості учня і творчий характер навчально-пізнавальної діяльності.

Ініціативність майбутнього професіонала видається в єдності двох взаємопов'язаних аспектів внутрішнього та зовнішнього.

Внутрішня сторона ініціативності пов'язана з рефлексивною і мотиваційною сферами, морально-вольовими зусиллями та розумовими діями, з пошуком найбільш ефективних способів досягнення намічених результатів і виражається в стійкому прояві творчого мислення як інтелектуального процесу створення нового, нестереотипного, як здатність продукувати ідеї та нестандартно їх втілювати; оригінальності як здатності особи народжувати безліч різноманітних, незвичайних і нестандартних ідей на основі віддалених асоціацій; допитливості як відкритості до всього нового і невідомого; уяви як створення нових образів згідно з творчими задумами; інтуїції як підсвідомого пізнання істини або ідеї на основі припущення, «внутрішнього голосу» і попереднього міркування як «творчого осяяння».

Зовнішня сторона досліджуваної якості особистості пов'язана з предметною діяльністю і характеризується постійним проявом в ній винахідливості, імпровізації та новаторства; прагненням до активного пошуку цікавої інформації та нових способів і методів діяльності, вирішення проблем, завдань; реалізацією творчих задумів та ідей в незвичайних і цінних продуктах діяльності; стійко проявляємо здатністю постановки і досягнення мети, діяльності без сторонньої допомоги.

Формування ініціативності студента молодших курсів здійснюється за умов його ціннісного розвитку, коли в процесі навчально-пізнавальної діяльності студент вибирає і вибудовує власну особистісно значущу систему цінностей, входить у світ знань опановує комунікативний та особистісний досвід, творчими засобами і методами вирішення наукових і життєвих проблем, відкриває рефлексивно-смісловий світ свого образу Я, несе емоційно-вольове навантаження. Виходячи з того, що статична модель ініціативності містить у собі блоки активності і самостійності, виділяється ще ряд наступних її компонентів:

- мотиваційно-ціннісний;
- когнітивний;
- емоційно-вольовий;
- креативно-діяльнісний [1].

Опора на ці компоненти ініціативності дозволяє визначити роль кожного з них в процесі особистісного і професійного розвитку учня, підібрати відповідні елементи предметної діяльності та види її змісту. Виділяються наступні рівні розвитку ініціативності:

Безініціативний рівень. Низька адаптивність, рефлексія відсутня мотивація до успіху не розвинена, яскраво виражена імпульсивність поведінки, що позначається на утриманні і формі висловлювань, ідей, пропозицій і викликає у однокурсників іронію, зауваження; це згодом веде до пасивності в навчанні, пізнавальної діяльності, а загалом – до зниження результативності діяльності і, отже, громадської цінності особистості. Досить виражена виконавська звична ініціативність, але вона дуже нестійка. Вольова ініціативність представлена слабо. Вона проявляється короточасно і, як правило, лише в тих видах діяльності, які подобаються. У важких ситуаціях такий студент байдужий, безініціативний, а при вимозі взяти активну участь у навчально-пізнавальній, ігровій та інших видах діяльності бурхливо реагує, афективно.

Формально-ініціативний рівень. Яскраво виражена виконавська ініціативність. В основному вона проявляється в добре знайомій діяльності, легко здійснених ідеях, обмежується стереотипними діями, які не потребують значних зусиль.

Поведінка досить усвідомлено, імпульсивність при прояві ініціативності дає про себе знати вкрай рідко. Вольова активність і ініціативність слабо виражені. Проявляють ініціативу, але не отримавши підтримки викладача та однокурсників, студенти цього типу переходять до звичної діяльності. У позанавчальній діяльності воліють спокійні, не вимагають напруги заняття (кіно, телебачення, читання художньої літератури), пов'язані тільки з отриманням задоволення. Аморальні вчинки здійснюються ними рідко, але і суспільна цінність представників цього типу невелика: питома вага суспільно корисної діяльності занадто мала активність, ініціативність їх підтримується за допомогою постійної зовнішньої стимуляції. Деяка ініціативність спостерігається тільки в особисто значущій діяльності.

Ініціативний рівень. Це студенти молодших курсів з яскраво вираженою вольовою ініціативністю. Така ініціативність забезпечує їм подолання значних труднощів, досягнення висунутих ідей, знаходження оптимальних рішень. Їх ініціативність створює їм авторитет, вони користуються повагою серед одногрупників. Студенти цього типу здатні не слідувати стереотипами, виявляють в міру свого розвитку творчість, ініціативу. Їх імпульсивність знаходиться в підлеглому положенні. Студенти молодших курсів цього типу, як правило, проявляють цілеспрямованість, велику працездатність. Звичайно ж, у багатьох студентів в основі прояви вольової ініціативності лежить досить розвинена звична відтворююча ініціативність.

Становлення ініціативної особистості відбувається в процесі активного і свідомого освоєння нею дійсності. Процес формування ініціативності студентів молодших курсів складається з трьох етапів [2].

I етап – адаптивно-стимулюючий – спрямований на формування мотиваційно-ціннісного і когнітивного компонентів. Мета даного етапу – адаптація студентів молодших курсів в системі вищої освіти, активізація і стимулювання у студентів мотиву досягнення.

Під адаптаційною здатністю розуміється здатність людини пристосовуватися до різних вимог середовища (як соціальної, так і фізичної) без відчуття внутрішнього дискомфорту і без конфлікту із середовищем. Адаптація – передумова активної діяльності і необхідна умова її ефективності. У цьому полягає позитивне значення адаптації для успішного функціонування індивіда в тій або іншій соціальній ролі.

Необхідність процесу адаптації обумовлена певними факторами.

II етап – змістовно-процесуальний – спрямований на формування когнітивного і емоційно-вольового, а також на розвиток мотиваційно-ціннісного компонентів. Метою цього етапу є організація навчально-пізнавальної діяльності, що сприяє активному формуванню ініціативності у студентів молодших курсів. Основні завдання цього етапу – формування у студентів молодших курсів умінь активно включитися в навчальну діяльність, самостійно мислити, проявляти активність, розвивати самооцінку, досвід поведінки та емоційного реагування, долати труднощі, виконувати справу добре, якісно, покращувати результати своєї діяльності.

III етап – оціночно-рефлексивний – спрямований на створення умов для самореалізації, накопичення досвіду досягнень в навчально-пізнавальній діяльності, включення в творчу діяльність. Основним засобом реалізації цих цілей виступає ситуація узагальнюючого успіху. Ситуації такого типу доцільно конструювати в умовах командних змагань, колективно-творчих справ.

Таким чином, ініціативність студентів, яка є проявом інтересу особистості до навчально-пізнавальної діяльності, формою активності студента, заснована на необхідних вольових зусиллях, примусу, моральних стимулах діяльності.

Стаття не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальшого дослідження потребують розробка соціально-психолого-педагогічних методів формування ініціативності студентів молодших курсів у навчально-пізнавальній діяльності.

Література і джерела

1. Войсфельд М.И. Слабость инициативы (Безволие) : Исследование и лечение / М. И. Войсфельд. – М. : Наука, 1985. – 148 с.
2. Ершов А. А. Взгляд психолога на активность человека / А. А.Ершов. – М. : Луч, 1991. – 157 с.

В статье обоснована актуальность проблемы формирования инициативности студентов младших курсов, раскрыта сущность понятия «инициатива», ее взаимосвязь с волевыми качествами личности. Волевые действия делятся на простые (носят одноактный характер: цель – выполнение) и сложные (представляют собой сложный психологический акт, где между целью и выполнением в качестве промежуточного звена выступает рассуждения – действовать или воздержаться от действия, в каком направлении и какими средствами). Самообучение и организованная учебно-познавательная деятельность является условием формирования инициативности. Инициативность по-разному проявляется в различных сферах и видах деятельности (познавательной, игровой, трудовой, художественно-творческой и т.п.). Проанализировано модель инициативности, состоящая из компонентов: мотивационно-ценностный, когнитивный, эмоционально-волевой.

Ключевые слова: инициативность, волевые качества, уровни развития инициативности.

The article proves the topicality of the problem of formation of the initiative of students of younger courses, the essence of the notion «initiative», its relationship with the strong-willed qualities of the person. Strong-willed actions are divided into simple (are one-act in nature: the objective is to perform) and complex (is a complex psychological act, where between the target and implementation, as an intermediate link is reasoning – to act or refrain from acting, in what direction and with what resources). Self-directed and organized by the educational-cognitive activity is a condition for the formation of initiative. Initiative manifests itself differently in different spheres and types of activities (cognitive, play, work, artistic and creative, etc.). Analyzed model initiative, which consists of the components: motivational and values, cognitive, emotional-strong-willed, activity.

Key words: initiative, strong-willed qualities, the levels of development of initiative.